

Oikeusministeriön lausunto luonnoksesta valtioneuvoston koulutuspoliittiseksi selonteoksi

Oikeusministeriö kiinnittää huomiota kielellisiin oikeuksiin, yhdenvertaisuuteen sekä digitaalisiin palveluihin. Oikeusministeriö katsoo, että selonteossa voisi vahvemmin korostaa kielellisiä oikeuksia perusoikeuksina. Oikeusministeriö pitää erittäin tärkeänä, että yhdenvertaisuuden turvaamiseen liittyvät tavoitteet ja toimenpiteet näkyvät selkeästi koulutuspoliittisessa selonteossa. Oikeusministeriö toteaa, että yhdenvertaisuuden käsitettä käytetään selonteossa erilaisissa yhteyksissä, ja pitää käsitteiden määrittämistä tältä osin suositeltavana. Oikeusministeriö kiinnittää huomiota myös digitaalisiin palveluihin. Oikeusministeriö toteaa, että digitalisaation hyötyjen saamiseksi kaikkien käyttöön, on perus- ja ihmisoikeudet huomioitava jo aikaisessa vaiheessa. Oikeusministeriö pitää lisäksi tärkeänä, että uusia digitaalisia opetuslustoja ja tekoälyyn perustuvia arviointimenetelmiä kehitettäessä kiinnitetään huomiota mahdollisiin riskeihin, joita henkilötietojen käsittelyyn voisi liittyä.

Kielelliset oikeudet

Perustuslain 17 §:n 2 momentin mukaan julkisen vallan on huolehdittava maan suomen- ja ruotsinkielisen väestön sivistyksellisistä ja yhteiskunnallisista tarpeista samanlaisten perusteiden mukaan. Säännös edellyttää paitsi kielten muodollisesti yhdenvertaista kohtelua myös suomen- ja ruotsinkielisen väestön tosiasiallisen tasa-arvon turvaamista muun muassa yhteiskunnallisten palvelujen järjestämisessä (PeVL 21/2009 vp). Perustuslain 17 § 3 momentin mukaan saamelaisilla alkuperäiskansana sekä romaneilla ja muilla ryhmillä on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Viittomakieltä käyttävien sekä vammaisuuden vuoksi tulkitsemis- ja käännösapua tarvitsevien oikeudet turvataan lailla. Saamelaisen oikeudesta käyttää saamen kieltä viranomaisessa säädetään lailla.

Oikeusministeriö pitää tärkeänä, että koulutuspoliittisessa selonteossa huomioidaan yhteiskunnan monikielisyys ja korostetaan mm. yhdenvertaisuutta ja saavutettavuutta. Oikeusministeriö pitää hyvänä visiona (s. 11), että laadukkaat varhaiskasvatus- ja koulutuspalvelut ovat saatavilla molemmilla kansalliskielillä ja kielivähemmistöjen erityistarpeet huomioidaan. Selontekoluonnoksessa todetaankin (s. 21), että edellä mainittuja toimenpiteitä edistetään molemmilla kansalliskielillä sekä vähemmistökielistä saamenkielillä, romanikielillä sekä viittomakielellä.

Oikeusministeriö pitää tärkeänä, että perustuslain 17§ mainitut kieliryhmät nostetaan koulutuspoliittisessa selonteossa erityisesti esille. On tärkeää kiinnittää huomiota myös heidän oikeuksiinsa ja tarpeisiinsa, kun uudistetaan varhaiskasvatus, esi- ja perusopetusta koskevaa lainsäädäntöä (sivu 19), esim. lasten kokonaisvaltaisen oppimispolun syntyminen ja joustavien siirtymien helpottaminen. Kielelliset oikeudet ja mahdollisuus opiskeluun muillakin kuin kansalliskielillä on tärkeää huomioida myös perusopetuksen jälkeisissä jatko-opinnoissa, sekä mahdollisissa nivelvaiheen koulutuksissa. Viittomakielisten osalta myös tulkkaukspalveluiden saatavuuteen on tärkeää kiinnittää huomiota tässäkin yhteydessä.

Postiosoite
Postadress
Postal Address
Oikeusministeriö

Käyntiosoite
Besöksadress
Office

Puhelin
Telefon
Telephone

Faksi
Fax
Fax

s-posti, internet
e-post, internet
e-mail, internet

Saamen kieli

Saamelaisilla alkuperäiskansana on perustuslain 17 §:n mukaan oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Opetuksella ja koulutuksella on tässä keskeinen merkitys. Parhaimmillaan saamenkielinen opetus, saamen kielen opetus ja laajemminkin koulutusjärjestelmä tukevat saamen kielten ja kulttuurin kehittymistä ja niiden siirtämistä sukupolvelta toiselle sekä edistävät saamelaisten osallisuutta ja hyviä väestösuhteita. Huonoimmillaan vaikutus voi olla päinvastainen.

Saamelaisten kielellisillä ja kulttuurisilla oikeuksilla on myös kansainvälisoikeudellinen ulottuvuus, ja Suomi on saanut kansainvälisiltä ihmisoikeussopimusten valvontaelimiltä suosituksia liittyen saamenkielisen opetuksen kehittämiseen. Suosituksissa on kiinnitetty huomiota saamenkieliseen opetukseen saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella, kielipesiin, etäopetukseen, opettajankoulutukseen, pohjoismaiseen yhteistyöhön ja saamelaiskulttuurin käsittelemiseen kouluopetuksessa yleisen tietoisuuden lisäämiseksi. Koulutuksella ja opetuksella on tärkeä merkitys myös esimerkiksi saamenkielisten sosiaali- ja terveystalveluiden toteuttamisessa, sillä saamenkielisen ammattihenkilöstön saatavuuteen liittyy haasteita.

Opetus- ja kulttuuriministeriö on asettanut kehittämissyöryhmän, jonka tehtävänä on tarkastella saamenkielisen varhaiskasvatuksen, saamelaisten kulttuuri- ja kielipesätoiminnan, saamelaisopetuksen ja -koulutuksen tilaa kokonaisuutena. Lähtökohtana on tarve tarkastella asiaa kokonaisuutena valtakunnallisesti, minkä onkin perusteltua, sillä enemmistö saamelaislapsista asuu nykyään saamelaisalueen ulkopuolella, jossa saamenkieliseen opetukseen ei ole lakisääteistä oikeutta. Työryhmän tehtävänä on laatia tarvittavat esitykset näistä kysymyksistä ja myöskin saamen kielten, saamelaisten historian ja kulttuurin tunnettavuuden lisäämiseksi erityisesti kouluopetuksessa. Työryhmän työ päättyy maaliskuun 2021 lopussa.

Oikeusministeriö katsoo, että edellä mainitun kehittämissyöryhmän käsittelemät kysymykset ovat keskeisiä saamelaisten oikeuksien toteutumiseksi, mukaan lukien kielelliset oikeudet. **Hallitusohjelman mukaisen totuus- ja sovintokomission perustaminen korostaa edelleen tarvetta kiinnittää huomiota saamelaisten oikeuksien toteuttamiseen viranomaisten toiminnassa ja hyvien väestösuhteiden vahvistamiseen tietoa lisäämällä. Oikeusministeriö pitää esitystä koulutuspoliittiseksi selonteoksi tältä osin hyvin suppeana.** Koulutuspoliittisen selonteon luonnoksessa kiinnitetään huomiota saamenkielisiin vain varhaiskasvatuksen kohdalla, jossa todetaan, että yleisesti varhaiskasvatukselle asetettavia toimenpiteitä edistetään myös saamen kielillä. **Ottaen huomioon saamenkielisen ja saamen kielen opetuksen merkityksen saamelaisten oikeuksien kannalta, kansainväliset suositukset ja opetus- ja kulttuuriministeriön tekemän työn asiassa oikeusministeriö ehdottaa, että saamenkielisen opetuksen ja varhaiskasvatuksen sekä saamen kielen opetuksen keskeiset kehittämissuunnitelmat ja saamelaistiedon vahvistaminen sisällytettäisiin koulutuspoliittiseen selonteokoon.**

Kansalliskielet

Oikeusministeriö katsoo, että koulutuspoliittisessa selonteossa on ansiokkaasti otettu huomioon molemmat kansalliskielet linjauksissa laadukkaana varhaiskasvatuksen, koulutuksen ja tutkimuksen kehittämiseksi. **Laadukkaana koulutuksen ja varhaiskasvatuksen tarjoaminen samanlaisten perusteiden mukaan molemmilla kansalliskielillä on ehto perusoikeuksien toteutumiselle.**

Ruotsinkielinen opetus (3.10)

Lisäksi selonteossa on erikseen huomioitu ruotsinkielisten koulutuksen erityispiirteet ja –tarpeet. Selonteossa tuodaan esiin, että oikeus ruotsinkieliseen koulutukseen ei aina toteudu käytännössä ja arkipäivän tilanteissa. Erityisesti mainintaan haasteet tukea varhaiskasvatuksen järjestäjiä niin, että myös käytännössä toteutuu velvoite tarjota ruotsinkielisiä varhaiskasvatustalveluita.

Ruotsinkielisten oppilaiden ja heidän perheiden kannalta keskeistä on, miten kielelliset oikeudet toteutuvat käytännössä. Ruotsinkielisen koulutuksen osalta on huomioitava alueelliset erot, jotka syntyvät kun kielivähemmistön osuus koko väestöstä vaihtelee. Oikeusministeriön tekemissä selvityksissä käy ilmi, että väestön tyytyväisyys kielellisiin palveluihin on suurempi alueilla, joilla kielivähemmistön osuus on suuri. Myös kielitaitoista opetushenkilöstöä on parhaiten saatavissa paikkakunnilla, joilla vähemmistökielisen väestön osuus on suuri. Kielellisten oikeuksien toteutuminen käytännössä alueilla

joilla kielivähemmistön suhteellinen osuus on pieni, vaatii erityistä suunnittelua ja vähemmistökieliryhmien tarpeiden huomioimista aikaisessa vaiheessa. **Palvelujen turvaaminen vähemmistökielillä voi edellyttää erillISRatkaisuja tai lisätoimia, jos kielelliset oikeudet eivät muuten toteudu.**

Selonteossa mainitaan, että ruotsinkielisellä korkeakoulutuksella ja toisen asteen koulutuksella on tarkoitus varmistaa, että ruotsinkielisiä asiantuntijoita ja ammattilaisia on riittävästi saatavilla yhteiskunnan keskeisimmässä tehtävissä. Tässä yhteydessä tulisi huomioida, että ruotsin kieltä äidinkielenään puhuvia/ruotsinkielisen koulutuksen saaneita ei välttämättä ole määrällisesti riittävästi varmistamaan ruotsinkielisten palveluiden saatavuus kaikilla yhteiskunnan aloilla. Perustuslain 17 §:n 2 momentin mukaan jokaisella on oikeus käyttää tuomioistuimessa ja muussa viranomaisessa asiassaan omaa kieltään, joko suomea tai ruotsia, sekä saada toimituskirjansa tällä kielellä turvataan lailla. Jotta tämä perustuslaillinen oikeus voidaan turvata myös tulevaisuudessa, on tärkeää huomioida myös suomenkielisten oppilaiden mahdollisuus ja motivaatio opiskella ruotsin kieltä. **Oikeusministeriö ehdottaa, että selonteossa tuotaisiin esiin tavoite, jolla lisättäisiin oppilaiden kiinnostusta molempien kansalliskielten opiskeluun.** Oikeusministeriö viittaa tässä yhteydessä hallitusohjelman kirjaukseen, jonka mukaan on tarkoitus tehdä nopealla aikataululla ohjelma, joka vahvistaa koulussa toisen kotimaisen kielen oppimista. Hallitusohjelmassa mainitaan myös, että hallitus asettaa tavoitteeksi toisen kotimaisen kielen palauttamisen pakolliseksi ylioppilaskirjoituksessa.

Oikeusministeriö kiinnittää huomiota siihen, että ruotsinkielisen koulutusverkoston maantieteellinen kattavuus on rajallisempi kuin suomenkielisen. Tällä voi olla vaikutusta sekä yksilön koulutusvalintojen osalta ja siten laajemmin eri alojen osalta ruotsinkielentaitoisen työvoiman saatavuuteen.

Yhdenvertaisuus

Yhdenvertaisuuden käsitettä käytetään selonteossa erilaisissa yhteyksissä, mikä voi hämärtää mihin sillä viitataan. Yhdenvertaisuuslain tarkoittama yhdenvertaisuus viittaa yhdenvertaisuuteen iän, alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, poliittisen toiminnan, ammattiyhdistystoiminnan, perhesuhteiden, terveydentilan, vammaisuuden, seksuaalisen suuntautumisen tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Selonteossa yhdenvertaisuus-käsitettä käytetään useimmiten yleisemmässä merkityksessä.

Sekaannuksia voisi välttää määrittelemällä käsitteet alussa ja toisaalta pohtimalla onko tarpeen käyttää sanaparia koulutuksellinen tasa-arvo ja yhdenvertaisuus, jos sillä viitataan koulutuksen yleiseen saavutettavuuteen ja saatavuuteen. Koulutuksellinen tasa-arvo on vakiintunut käsite jo itsessään.

Yhdenvertaisuuslain tarkoittama syrjintä on merkittävä yhteiskunnallinen ongelma, jonka torjumisessa ja ennaltaehkäisemisessä koulutusjärjestelmä on avainasemassa. Syrjintää kohtaavat erityisesti näkyviin vähemmistöihin kuuluvat henkilöt sekä yhteiskunnan rakenteissa, että arjen tasolla. Eri elämänalueilla tapahtuva syrjintä kasaantuu yksilön elämässä siten, että se heijastuu yhteiskunnalliseen osallisuuden ja kuuluvuuden kokemukseen sekä hyvin konkreettisesti tulotasoon ja terveyteen. Tutkimusten mukaan syrjintä, kiusaaminen ja ulossulkeminen alkaa usein jo lapsuudessa sekä ympäristön reaktioina, että varhaiskasvatuksessa. Syrjintä jatkuu usein läpi koko koulupolun vaikuttaen niin koulumenestykseen kuin hyvinvointiinkin. Stereotypiat ja erilaiset syrjivät rakenteet vahvistavat lopulta myös työelämän ja koko yhteiskunnan segregoitumista.

Tämän vuoksi oikeusministeriö katsoo, että on erittäin tärkeitä, että yhdenvertaisuuden turvaamiseen liittyvät tavoitteet ja toimenpiteet näkyvät selkeästi koulutuspoliittisessa selonteossa. Opettajien ammatillisessa ja täydennyskoulutuksessa tulee varmistaa se, että syrjinnän yhteiskunnalliset vaikutukset ymmärretään laajasti opetushenkilökunnan toimesta ja että jokainen kasvatuksen ammattilainen omassa työssään voi edistää aktiivisesti yhdenvertaisuutta ja osallisuutta.

Yhdenvertaisuussuunnittelun avulla voidaan varmistaa yhdenvertaisuuden toteutuminen. Suunnitelmallinen yhdenvertaisuustyö vaatii resursseja ja sitoutuneisuutta, mutta on tärkeä työkalu myönteiseen ja systemaattiseen kehitykseen. Vaikuttava yhdenvertaisuustyö edellyttää johdon tukea, minkä vuoksi sitä ei voida sivuuttaa koulutuspoliittisessa selonteossa. **Yhdenvertaisuuslaki myös**

velvoittaa koulutuksen järjestäjät muiden viranomaisten ja työnantajien rinnalla laatimaan yhdenvertaisuussuunnitelman.

Vapaa sivistystyö (3.5)

Vapaata sivistystyötä koskevissa toimenpiteissä (s. 40) mainitaan suunnitellut muutokset KOSKI-tietovarantoon koskevassa lainsäädännössä. Oikeusministeriö antoi tältä osin 12.1.2021 opetus- ja kulttuuriministeriölle lausunnon luonnoksesta hallituksen esitykseksi laeiksi valtakunnallisista opinto- ja tutkintorekistereistä annetun lain ja vapaasta sivistystyöstä annetun lain muuttamiseksi. Lausunnossa tarkasteltiin esitystä myös kielellisten oikeuksien ja yhdenvertaisuuden näkökulmasta. **Oikeusministeriö viittaa tältä osin antamaansa [lausuntoon](#).**

Digitaaliset palvelut

Selonteossa tuodaan useassa kohdassa esiin digitaalinen koulutustarjonta sekä digitaaliset oppimisolustat ja –ratkaisut ja niiden kehittäminen. Oikeusministeriö pitää myönteisenä, että selonteossa mainitaan, että digitaalisia palveluja kehitetään suomen ja ruotsin kielellä.

Oikeusministeriössä valmistellussa hallituksen kielilainsäädännön soveltamista koskevassa kertomuksessa 2017 nostettiin erityisesti esille kielellisten oikeuksien toteutuminen viranomaispalveluiden digitalisaation lisääntyessä. **Jotta digitalisaation hyödyt saataisiin kaikkien käyttöön, on perus- ja ihmisoikeudet huomioitava jo aikaisessa vaiheessa. Tässä yhteydessä kielellisten perusoikeuksien toteutuminen on edellytys digitalisaation täysimääräiselle hyödyntämiselle.** Toisaalta digitalisaatio voi myös mahdollistaa kielellisesti laajempaa ja parempaa viranomaispalvelua. Digitaalisia palveluita onkin kehitettävä rinnakkain suomen ja ruotsin kielellä sekä tarvittaessa saamen kielellä, jotta väestöryhmien yhdenmukainen kohtelu turvataan myös yhteiskunnan muuttuessa. Myös muut kieliryhmät tulisi huomioida ja tarjota heille kielellistä palvelua digitalisaation avulla. Saavutettavuus on tärkeää huomioida kehitettäessä digitaalisia palveluita. Palvelut ovat saavutettavia, kun jokainen voi osallistua yhdenvertaisesti niiden käyttöön. (Hallituksen kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta 2017, s. 121-125).

Selonteossa mainitaan myös, että datan ja tekoälyn tuomia uusia menetelmiä voidaan hyödyntää monin tavoin koko koulutus- ja tutkimusjärjestelmän ohjauksessa ja arvioinnissa (s.68). Selonteossa kiinnitetään asianmukaisesti huomiota siihen, että datan hyödyntämiseen liittyy kuitenkin myös riskinsä ilman selkeitä eettisiä, lainsäädännöllisiä ja datanhallinnallisia kehyksiä, joiden kehittämisessä julkisen hallinnon rooli on merkittävä. **Oikeusministeriö toteaa, että datan ja tekoälyn hyödyntäminen tarkoittaa usein myös henkilötietojen käsittelyä. Oikeusministeriö pitää tärkeänä, että uusia digitaalisia opetuslustoja ja tekoälyyn perustuvia arviointimenetelmiä kehitettäessä kiinnitetään huomiota mahdollisiin riskeihin, joita henkilötietojen käsittelyyn voisi liittyä.** Tämä on erityisen tärkeää alaikäisten osalta. Lapsen oikeuksia digitaalisessa opetusympäristössä koskevaa ohjeistusta on jo valmisteltukin Euroopan neuvoston yhteistyön puitteissa.

Osastopäällikkö

Johanna Suurpää

Erityisasiantuntija

Linda Lindholm

Jakelu OKM Opetus- ja kulttuuriministeriö

Tiedoksi OM Oikeusministeriö